

ГОВІРКА СЕЛА ПАСИЦЕЛИ

Сорока В.

Говірка – це мова якогось одного або кількох у мовному відношенні однорідних населених пунктів. Група споріднених говорів утворює говір, або діалект. Нарешті, група споріднених фонетичними, граматичними та лексичними рисами говорів об'єднується в групу говорів (наріччя) – найширше діалектне угруповання. Говірка являє собою цілісне мовне утворення без мовних відмінностей, за винятком суто індивідуальних особливостей мовлення. Викликаних індивідуальними дефектами мови. А також рівнем освіти, загальної культури, родом заняття певного індивіда чи певної групи людей.

Розглянемо особливість говірки (діалекту) села Пасицели Балтського району Одеської області. Адже йтиметься про функціонування в межах досліджуваної місцевості певної системи властивих їй говірок з одного боку і природні умови та плин історичного розвитку на її теренах – з другого.

Діалектизми бувають різних типів: фонетичні, граматичні, лексичні, морфологічні. Розглянемо ці типи діалектизмів на прикладі пасицелівської говірки.

У багатьох говірках південно-західних діалектів, зокрема і в пасицелівській, приголосні втрачають дзвінкість перед глухими та в кінці слів: [зуп], [солоткий], [сторош], [вашко], [дуп].

Дуже м'яка вимова: [с'] – [с'одні], [ос'о].

У пасицелівській говірці наявні звукосполучення : *ур, ул, ер, ел*: «кирниця», «гирмітки». [Т'] переходить у [к'], [д'], - у [г']: [гопен'ки] - опеньки, [гожірки] - огірки, [ф'ірка]- хвіртка, [к'істо]- тісто, [д'іло]- тіло, [ф'іст] - хвіст.

На відміну від літературної мови, процес ствердіння шиплячих *ж, ш* пройшов більш послідовно у деяких українських діалектах. Наприклад, у

подільських говорах, зокрема у селі Пасицели, м'які [ж'], [ш'] зберіглися лише у позиції *i* (флексійним та тим, що походить з *B* і давнього *e* у новозакритих складах - [нож'і], [ш'ість]).

В усіх інших позиціях, у тому числі у формах називного та знахідного відмінників іменників середнього роду – *jo*-основи, приголосні *ж*, *ш* перед флексійним *a*, диспалатізувалися: [убні'жа], [сумі'шу], [Запор'іж':а], [роздор'іж':а].

У говірці села зберігається *ч* перед *a* та перед давнім зредукованим *ь*: [лошич'ка], [курч'а], [вискоч'ат'], [моуч'ат'].

У словах [дзеркало], [дзвінок], [дз'об] мовці, особливо представники старшого покоління, а часом і учні звук *д* взагалі опускають: [зеркало], [зв'інок], [з'об].

Укання» у вимові слів [го лубка], [зо зуля], [то бі], [со суд], [ко жух]. І навпаки слово «сусід» вимовляється як [су с'ід].

Також змішуються у вимові ненаголошені звуки [е], [и]: [же ве], [кри чит'].

Дуже часто люди старшого віку уподібнюють звук [ф], до звуків [к], [хв], [х]: [ф уфайка], [ф абрика], [коф та].

Закінчення *и* в родовому відмінку однини іменників III відміни: [радошти], [старошти]. Часто мовці так і пишуть: *старошти, радошти, смерти, соли*. Це явище характерне для мови найстаршого покоління.

Асиміляція приголосних щодо місця і способу творення в українських говорах за своїм напрямом частіше буває регресивною.

Серед найпоширеніших випадків асиміляції слід назвати заміну шиплячих свистячими у позиції перед свистячими: [у книз'ц'і], [на ріц':і], [доц':і].

На стиках морфем широко засвідчується уподібнення свистячих *з, с* до шиплячих перед шиплячим: [рожжувати], [россипати], [бежжурний], [рошшурupati], [рожжур'увати].

Зустрічається у сільській говірці і явище метатези, тобто перестановки звуків чи складів у слові, наприклад: «коштурбатий» – кострубатий, «цилюрник» – цирульник, «куфайка» – фуфайка.

Типовою для Балтського району діалектною рисою є вживання у дієсловах II відміни в 3 особі однини теперішнього часу й простої форми майбутнього часу ненаголошених закінчень, властивих дієсловам I дієвідміни: «робе» - робить, «носе» - носить, «ходе» - ходить, «віте» - світить, «уче» - учить, «говоре» - говорить, «стеже» - стежить.

Неправильне чергування в закінченнях дієслів I особі однини теперішнього часу: «носю», «просю», «ходю», «сидю».

Неправильні форми найвищого ступеня порівняння якісних прикметників: «самий красивий, найбагатший, найрозумніший, найбідніший, найбільший».

Трапляються форми вищого і найвищого ступеня прикметників із суфіксами зменшеності, збільшеності та префіксами *пре-, най-*: «претихесенький, найгарнесенький, прездоровенний, найтихіший, найзлющий, найпрекрасніший, найздоровенніший».

Немає подовжених приголосних в іменниках середнього роду типу: життя – [жит' а], миття – [мит' а], каяття – [ка ат' а].

Часто у мовленні дителів села Пасицели замість прийменника *по* вживається прийменник *за*, замість прийменника *до* вживається прийменник *в*: «пішла за водою» – пішла по воду, «пішла в ліс» – пішла до лісу.

Не відбувається чергування приголосних *з, к, х – ж, ч, ш – з, ц, с*: «дві нозі» замість дві ноги, «у книжкі» замість у книжці.

Замість флексії *-ею* в орудному відміннику іменників м'якої групи вживається *-ою*: «земльою» - землею, «Вальою» - Валею.

З прикладів бачимо, що у говірці пасицельців багато діалектизмів граматичного типу.

Етнографічні діалектизми представляє група слів, пов'язаних, в основному, зі стравами: [росол'ник] – різновид супу з кислими огірками, [капусн'ак] – суп з кислою капустою та пшоном, [персипка] – рисова каша з капустою.

Слід звернути увагу і на акцентологічний тип діалектизмів. Важливу роль тут відіграє слуховий аналізатор. Адже те, що сприймається на слух не легко запам'ятати.

У пасицелівській говірці часто зустрічається зміна наголосу, наприклад, у таких словах: випадок, локшина, каталог.

Загальнонаціональну мову іноді поповнює діалектна лексика часто невідомими літературній мові.

Простежимо деякі лексико-семантичні явища на прикладі говірки села Пасицели. На досліджуваній території зафіксовано традиційні сучасні народні назви, що репрезентують різноманітні реалії, поняття, дії, пов'язані з економічним, політичним і культурним життям селян. Систематизувавши лексичний матеріал, можна виявити своєрідні ряди між говіркових синонімів. Наприклад, на позначення будівлі на зберігання сіна, соломи, снопів. Яка складається з даху, встановленого на чотирьох стовпах, вживається багатокомпонентна група слів: сінник, накриття, шура, скирта, поднавес, обора.

У говірці села Пасицели зафіксовано реліктову лексику. Уже зникли або зникають реалії, а відповідні назви вживаються у мовленні люде й, символізуючи збереження традицій краю. Наприклад, присьпа – довга

глиняна або земляна лава вздовж стіни хати знадвору; бігун – стовп, на якому закріплені й повертаються ворота або хвіртка; бантина – дерев'яна дошка на стелі, обліплена глиною; бармаки – дерев'яні вила. Частина цих слів поповнює архаїчний шар лексики української мови.

У пасицелівській говірці є і деякі лексичні особливості. До них слід віднести такі лексичні одиниці, як «мастити» - білити, «пушка» - частина пальця, «зерати» - дивитися. Наявні запозичені слова: «носки» - шкарпетки, «плаття» - сукня, «платок» - хустка, «сахар» - цукор, «столова» - їдальня, «понімаєте» - розумієте, «до свідання» - до побачення.

Зафіксовано ряд назв, термінологічна належність яких відома не лише будівельникам, наприклад; буржуйка, плита, грива – верх солом'ної покрівлі, причілок – частина двору з тильної сторони житлової будівлі, шия – похилий зі сходами спуск до льоху (на дворі).

Говірки певної території країни свідчать про особливості розвитку краю.

1. Атлас української мови: у 3 т. –Т. 1. – К.: Наукова думка, 1984. – 440 с.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія/ С. П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980. – 247 с.
3. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання діалектної лексики/ П. Ю. Гриценко. – К.: Наукова думка, 1990. – 268 с.
4. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови/ Й. О. Дзендзелівський. – К.: Наукова думка, 1987. – 308 с.
5. Жилко Ф. Т. Структура ареальних систем мови/ Ф. Т. Жилко.// Проблеми сучасної ареології. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 89 – 94.
6. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови/ Ф. Т. Жилко. – К.: Радянська школа, 1966. – 303 с.
7. Сучасна українська літературна мова: підручник / За ред. А. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с.
8. Українська мова: Енциклопедія. – К.: УЕ, 2000. – 752 с.